

УДК 811.161.2'243:378.091.398:069.15
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/24.176849>

Тетяна УВАРОВА,
orcid.org/0000-0001-8502-2441
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мовної підготовки
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету
(Харків, Україна) *uvarova_hnadu@ukr.net*

ПРО ПРИНЦИПИ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ У МЕЖАХ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто принципи проведення навчальних екскурсій в межах формування лінгвокультурної компетентності іноземних студентів. Уточнено суть поняття «лінгвокультурна компетентність». Установлено зв'язок між участю іноземних студентів у навчальних екскурсіях, покращенням володіння ними українською мовою та інтенсифікацією мотивації до її вивчення. Визначено етапи роботи над організацією та проведенням навчальних екскурсій: підготовчий, основний та контрольний. Відповідно до кожного етапу описано приклади завдань, які направлені на формування певних навичок і вмінь у іноземних студентів з метою їх успішного включення в процес навчальної екскурсії.

Ключові слова: навчальна екскурсія, методика навчання української мови як іноземної, лінгвокультурна компетентність, іноземні студенти.

Tetiana UVAROVA,
orcid.org/0000-0001-8502-2441
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Language Training
of Kharkiv National Automobile and Highway University
(Kharkiv, Ukraine) *uvarova_hnadu@ukr.net*

ABOUT THE PRINCIPLES OF CONDUCTING EDUCATIONAL EXCURSIONS AS A PART OF THE FORMATION OF FOREIGN STUDENTS' LINGUOCULTURAL COMPETENCE

The principles of educational excursions as a part of the formation of foreign students' linguocultural competence were discussed in the article. The essence of the concept of «linguocultural competence» was clarified. Analysis of the scientific literature about the study of linguocultural competence, as well as its connection with foreign students' professional studying, was carried out.

It was noted that an important factor in learning of language and culture of another country is motivation to learn. One of the forms of increasing motivation is the feeling of satisfaction, which understanding that the theoretical knowledge obtained can be put into practice gives. This means that the real situation allows students to feel that they are involved in this communicative process. An example of the immersion of foreign students into a real-life context is an educational excursion.

The essence of the concept of «educational excursion» was clarified. The main functions and tasks of educational excursion were identified. The stages of work on the organization and conduct of educational excursions (preparatory, main and final) were determined. According to each stage of the work were described examples of tasks, aimed at developing certain skills and abilities of foreign students for their successful inclusion in educational excursion. Emphasis was placed on depending of the level of foreign students' knowledges of Ukrainian language and the level of difficulty of the tasks, the adaptation of texts of educational excursion and its duration.

The article proved that during educational excursions foreign students can be included in the process of communication on the Ukrainian language: perceive and understand lively conversational speech, build dialogues, observe the use of Ukrainian words and stable expressions that are rarely used in everyday speech, participate in theatrical thematic presentations etc. As a result of these actions, conscious and unconscious mastering and assimilation of the Ukrainian language by foreign students takes place.

Thus, the link between the participation of foreign students in educational excursions, improving their knowledge of the Ukrainian language and the intensification of motivation to study the language and learning in general has been established.

Key words: educational excursion, methodology of teaching Ukrainian as a foreign language, linguocultural competence, foreign students.

Постановка проблеми. Розширення міжкультурної взаємодії у сфері сучасної освіти сприяло інтенсифікації вивчення іноземних мов. Зокрема, для іноземних студентів, які приїжджають освоювати нові спеціальності в інші країни, першочерговою вимогою в процесі оволодіння основною освітньою програмою є формування в них комунікативної компетентності, а саме освоєння мови спілкування тієї країни, в якій відбувається навчання.

Як відомо, комунікативна компетентність включає в себе такі складові, як міжкультурна, мовна компетентність і лінгвокультурна компетентність. Саме остання, на наш погляд, відіграє дуже важливу роль в процесі вивчення мови в країні її використання, тому що культурологічний підхід до навчання іноземної мови є пріоритетною стратегією іншомовної освіти сьогодні.

Аналіз досліджень. У процесі наукового пошуку були визначені різні підходи в дослідженні лінгвокультурних аспектів вивчення мови. Так, А. М. Іонова, М. О. Суворова досліджували лінгвокультурний підхід до вивчення іноземних мов. До питання вивчення та визначення лінгвокультурної компетентності студентів у своїх роботах зверталися такі вчені як Д. І. Башуріна, Н. Д. Гальскова, А. В. Гетьманська, В. В. Сафонова, Л. К. Саяхова, І. В. Харченкова і ін. Проблему формування лінгвокультурної компетентності у процесі фахової підготовки іноземних студентів вивчали К. О. Іванова, М. С. Кисельова, М. А. Мигненко, О. В. Ротмистрова.

У статтях О. О. Борисенко, С. О. Гурбанської, О. М. Добринець, О. В. Зеленко, Л. А. Коняєвої, Л. І. Курач, Є. В. Михайлової, С. Є. Певної, А. В. Соломахи, А. В. Хомасєвої, П. В. Якименко та ін. також розглядаються різні лінгвокультурні аспекти мовної освіти. Проте питання формування лінгвокультурної компетентності іноземних студентів шляхом проведення навчальних екскурсій у процесі вивчення УМІ залишається недостатньо розробленим, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Мета статті - розглянути основні принципи та етапи підготовки і проведення навчальних екскурсій в межах формування лінгвокультурної компетентності іноземних студентів з метою кращого оволодіння ними українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Зупиняючись більш детально на розгляді лінгвокультурної компетентності варто відзначити, що у даного поняття існує велика кількість дефініцій. Це пояснюється складністю самого терміну «лінгвокультурна компетентність», який включає в себе ряд компонентів: лінгвістику, культурологію і компетентність.

Кожен з перерахованих вище компонентів має багато аспектів, що народжує безліч визначень аналізованого терміну.

Так дослідники В.І. Телія (Телія, 1993: 309) і Е.А. Дортман (Дортман, 2012: 26) визначають лінгвокультурну компетентність як здатність розуміти культурно-національну ментальність носіїв мови, національну специфіку мовної картини світу, національно-культурний компонент значення мовних одиниць, виражених в культурній семантиці мовних знаків.

Науковці В.В. Воробйов (Воробйов, 1997: 56), Д.І. Башуріна (Башуріна, 2005: 63), сходяться на думці і вважають, що лінгвокультурна компетентність являє собою систему знань про культуру та культурні цінності, втілених в мові. У контексті дослідження враховувався також висновок І.В. Харченкової, яка визначає лінгвокультурну компетентність як сукупність системно організованих знань про культуру, втілених в мові, готовності до аксіологічної і семіотичної інтерпретації мовних і екстралінгвістичних фактів, а також аналітичних і комунікативних умінь, які набуваються в процесі знайомства з етнокультурними цінностями і концептосферою країни досліджуваної мови (Харченкова, 2013).

На підставі вищевикладеного лінгвокультурна компетентність в нашій роботі розглядається як здатність студентів розуміти культурно-національну ментальність носіїв досліджуваної іноземної мови, виражену в мовних знаках, яка сприяє подоланню мовних бар'єрів і розширенню комунікативних можливостей.

У руслі формування лінгвокультурної компетентності в іноземних студентів слід зазначити кілька факторів. По-перше, слід враховувати емоційний фактор. Успішності процесу навчальної діяльності студентів буде сприяти задоволення їх допитливості та інших пізнавальних інтересів, які будуть нерозривно пов'язані з переживанням позитивних емоцій.

По-друге, важливим фактором при вивченні мови і культури іншої країни є мотивація до навчання. Так однією з форм підвищення мотивації є почуття задоволення, яке приносить свідомість того, що отримані теоретичні знання та навички можна застосувати на практиці. Таким чином, реальна ситуація дозволяє студентам відчувати, що вони беруть участь в справжньому комунікативному процесі, задовольняючи соціальні потреби. Прикладом ситуації, яка занурює іноземного студента в контекст реального життя, може стати екскурсія. Пізнавальна, попередньо відпрацьована введенням нових слів, а також діалогів, екскурсія

перетворює комунікативно-пізнавальний процес з ігрової ситуації в реальну побуту, разом з тим сприяючи мовотворенню і мовсприйняттю іноземних студентів, що особливо важливо при оволодінні основами мови і культури.

З урахуванням вищевикладеного, можемо стверджувати, що ефективною формою організації навчальної роботи, пов'язаної з комунікативно-пізнавальними процесами та отриманням позитивних емоцій, а також орієнтованої на задоволення різних пізнавальних інтересів в процесі вивчення мови іноземними студентами є залучення їх до навчальних екскурсій.

У науковій літературі під навчальною екскурсією розуміється форма організації навчально-виховного процесу, що дозволяє проводити спостереження і вивчення різних предметів поза межами навчального закладу (Бим-Бад, 2002: 324), та яка спрямована на вивчення студентами явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання під керівництвом викладача. Навчальні екскурсії організовуються з метою розвитку у студентів наукового мислення, інтересу до вивченого матеріалу, ознайомлення з культурно-суспільним надбанням народу та національними традиціями окремої країни та людства в цілому (Соколова, 2015: 60).

Навчальна екскурсія сприяє зародженню в студентів інтересу до знань, мотивації навчання, розширює їх кругозір, вчить розглядати факти і явища навколишнього життя у взаємозв'язку, порівнювати їх між собою, робити узагальнення і висновки тощо.

На думку Н.П. Волкової (Волкова, 2007: 401), у процесі проведення навчальної екскурсії викладачі отримують можливість комплексно використати різні методи навчання, збагатити студентів знаннями, допомогти виявити практичну значимість знань, сприяти ознайомленню екскурсантів з досягненнями суспільства в різних галузях.

Як відомо, існують різні види навчальних екскурсій. Так С.В. Соколова зазначає, що екскурсії різняться: за змістом (краєзнавчі, мистецькі, історичні, географічні та ін.); за часом (короткотермінові, тривалі); за черговістю під час навчального процесу (попередні, або вступні, супровідні, завершальні) та ін. Об'єктами навчальних екскурсій можуть бути установи культури і мистецтва (музеї, виставки), храми, історичні місця і пам'ятки тощо (Соколова, 2015: 61).

З урахуванням вищевикладеного зазначимо, що в контексті нашої роботи навчальна екскурсія розуміється як допоміжна позакласна форма навчального процесу, що супроводжує та доповнює вивчення мови та сприяє покращенню

володіння нею шляхом знайомства з культурно-суспільним надбанням народу країни, в якій відбувається навчання.

Навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України розпочинається з підготовчого відділення. Тут вони готуються до вступу до вищих навчальних закладів і, перш за все, опановують мову навчання – українську. Тоді ж, на підготовчому відділенні, в рамках знайомства із вишем, містом, де буде проходити навчання, практично завжди передбачені перші навчальні екскурсії – віртуальні або реальні. Однак, часто викладачі обмежуються проведенням екскурсій-знайомства з університетом, або прогулянкою містом, а іноді і зовсім проводять віртуальні екскурсії. На основних факультетах екскурсії для іноземних студентів не передбачені, а тому проводяться вкрай рідко.

Виходячи з цього був розроблений ряд навчальних екскурсій, під час проведення яких іноземні студенти можуть включатися в процес спілкування українською мовою: сприймати і розуміти живу розмовну мову, будувати діалоги, спостерігати використання рідко вживаних в повсякденній мові українських слів і сталих виразів, брати участь у театралізованих тематичних виставах тощо. Таким чином, відбувається свідоме і несвідоме оволодіння і засвоєння української мови.

На різних етапах вивчення української мови як іноземної, в залежності від року навчання студентів і рівня володіння ними мовою, викладачі можуть доповнювати даний процес такими видами навчальних екскурсій, як: екскурсія університетом, екскурсія по місту (Харків), екскурсія по області (Харківська область), екскурсія в сусідні міста (Полтава, Запоріжжя, Дніпро), екскурсія в міста-легенди (Київ, Одеса), екскурсія по країні (інші міста України).

З метою ефективного проведення кожної навчальної екскурсії, необхідна її ретельна підготовка: чітке розуміння викладачем і студентами цілей і завдань екскурсійного заходу, планування кожного з його етапів, обговорення і опрацювання необхідного матеріалу та інформації із студентами, урахування інтересів та зацікавлень екскурсантів.

Так серед основних функцій навчальної екскурсії для іноземних студентів можемо виділити такі:

- реалізація принципу наочності навчання, за допомогою якого студенти безпосередньо знайомляться з досліджуваними предметами і явищами;
- підвищення рівня науковості навчання і зміцнення його зв'язку з реальними життєвими ситуаціями і живою мовою;

- відпрацювання реального спілкування та взаємодія з носіями мови та ін.

Завданнями навчальної екскурсії є:

- розвиток у студентів інтересу до мови, що вивчається;
- розвиток комунікативної та лінгвокомунікативної компетентності;
- розвиток пошукових, творчих, організаційних навичок;
- виховання загальної культури та світогляду іноземних студентів та ін.

Варто зазначити, що перед тим, як готувати матеріал до екскурсійного заходу викладач повинен добре ознайомитися з об'єктом екскурсії з метою подальшого визначення її дидактичного змісту, обробки спеціальної тематичної літератури та чіткого планування її проведення. Також потрібне чітке розуміння, чи буде вона цікавою екскурсантам, а також чи принесе задоволення в емоційному плані.

Щодо процесу організації навчальної екскурсії для іноземних студентів, на наш погляд, він включає такі етапи роботи: підготовчий, основний та контрольний. Відповідно до кожного етапу роботи необхідно розробити завдання, направлені на формування певних навичок і вмій у іноземних студентів з метою їх успішного включення в процес навчальної екскурсії та отримання необхідного досвіду та позитивних емоцій.

Так, на підготовчому етапі проводиться заняття, що передує навчальній екскурсії. Завданням такого заняття є ознайомлення студентів з метою, змістом і попереднім планом екскурсії. Також викладач має надати характеристику екскурсійному об'єкту з метою максимального зацікавлення ним.

Для роботи на підготовчому занятті викладачем попередньо розробляється блок вправ, завдяки якому визначаються такі уміння студентів, потрібні під час проведення заходу, як: розуміння окремих лексичних одиниць і сталих висловів української мови, уміння зрозуміти основний текст, уявлення про реалії суспільного й культурного життя України.

Підготовлені вправи можуть передбачати роботу із текстом (корисною, або цікавою інформацією щодо майбутньої навчальної екскурсії у вигляді уривків розповіді гіда, історичних довідок, прикладів із літературних творів тощо), ознайомлення студентів з новим лексичним матеріалом (новими словами, які відповідають тематиці екскурсії, сталими висловами, географічними або історичними назвами тощо), включення прикладів діалогів, які можуть відбуватись під час заходу, та ін.

На основному етапі відбувається проведення екскурсії, в якій звучить значна кількість невідомих лексичних одиниць. Завданням цього етапу є навчити студентів під час екскурсійного заходу спостерігати, запам'ятовувати, робити нотатки та запитувати.

Система вправ основного етапу роботи повинна включати: завдання на засвоєння окремих мовних одиниць відповідно до тематики навчальної екскурсії, завдання на відпрацювання живого спілкування та взаємодію з носіями мови (проведення діалогів, участь у бесідах, використання сталих висловів, слів з переносним значенням та ін.), відпрацювання зорового і слухового сприйняття мови (завдання на пошук потрібної інформації, відповідей на поставлені питання під час підготовчого заняття, тощо).

Наприкінці екскурсії викладач має підвести певні підсумки, або попросити зробити це самих студентів. Також під час зворотного шляху цікавим стане проведення гри-опитування або вікторини із використанням нової лексики, цікавих фактів та отриманої інформації.

Очевидно, що одразу після екскурсії доречним стане проведення підсумкового заняття, яке стане контрольним етапом роботи. Завданням даного уроку має стати уточнення, систематизація, узагальнення одержаних під час екскурсійного заходу вражень, спостережень.

Для більш ефективної роботи викладач пропонує іноземним студентам попередньо розроблений блок вправ, які направлені на актуалізацію отриманих знань та досвіду та їх закріплення. Так, студентам, які володіють мовою на елементарному рівні, пропонується: робота із текстом (знаходження та виправлення помилок у наданій в тексті інформації, доповнення пропущених фрагментів тексту, тощо); виконати вправи на закріплення нової лексики. Студенти, які володіють мовою на середньому та високому рівнях, можуть отримати наступні завдання: відповіді на поставлені ще до початку екскурсії запитання в усній, або письмовій формі; поділитись набутою корисною, або цікавою інформацією у вигляді короткого виступу з метою подальшого обговорення; усно, або письмово поділитись враженнями від побаченого та відповісти на поставлені викладачем питання в ході, або наприкінці заняття; відтворити фрагменти розповіді гіду, або викладача щодо почутих цікавих фактів, іншої інформації, яку студенти почули у ході екскурсійного заходу; виконати вправи на закріплення правил використання слів та мовотворення та інше. Якщо потрібно, викладач повинен іще раз пояснити студентам матеріал,

який викликав труднощі, відпрацювати на практиці лексичний матеріал, відтворити діалоги тощо.

Обов'язковим для контрольного етапу є аналіз підсумків навчальної екскурсії (усне опитування та використання даних під час наступних занять), контроль розуміння екскурсійного тексту, обговорення його змісту й навчання смислового усвідомлення інформації.

Отже після участі в екскурсійному заході іноземні студенти мають навчитися використовувати нову лексику, користуватись отриманими знаннями та мати уявлення про певні культурні, або історичні факти з життя українців з метою покращення володіння українською мовою.

Варто зазначити, що оскільки навчальні екскурсії ефективно проводити на кожному рівні оволодіння українською мовою як іноземною, вони мають різнитися складністю текстів і завдань, з якими працюють студенти на підготовчому на контрольному етапах.

Щодо самих екскурсійних заходів, то в залежності від рівня володіння українською мовою іноземними студентами, екскурсії розробляються різними за ступенем складності та тривалості. Наприклад, на початковому етапі, коли рівень

володіння мовою студентів ще нульовий, оптимальними є екскурсії по університету, по місту, а також відвідування музеїв, час тривалості яких від 30 хвилин до 1,5 години. Для студентів із середнім, або задовільним рівнем володіння мовою екскурсії можуть бути об'єднані в невеликий тур, що включатиме цілий комплекс міст та об'єктів та може тривати до декількох днів.

Також від мовного рівня екскурсантів залежить, чи буде здійснюватися проведення екскурсії професійним екскурсоводом з використанням живої мови та складних лексичних одиниць, або викладачем – адаптованою, спрощеною мовою.

Висновки. Отже використання навчальних екскурсій під час вивчення української мови як іноземної сприяють подоланню психологічного бар'єру; навчання національній специфіці мовленнєвої поведінки в природних умовах; розширенню кола країнознавчих знань, отриманих безпосередньо з навколишнього середовища – вербально і візуально; активізації механізмів мимовільного запам'ятовування та ін. Тому використання навчальних екскурсій при вивченні української мови є ефективним засобом в арсеналі прийомів інтенсифікації навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башурина Д. И. Формирование лингвокультурологической компетенции иностранных студентов-филологов при обучении русским паремиям: дис. ... канд. пед. наук. СПб., 2005. 242 с.
2. Бим-Бад Б.М. Педагогический энциклопедический словарь. М., 2002. 528 с.
3. Волкова Н.П. Педагогіка : *Навчальний посібник*. Вид. 2-ге, перероб., доп. К., Академвидав, 2007. 616 с. URL: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/library/volkova.pdf>. (дата звернення: 02.06.2019).
4. Воробьев В.В. Лингвокультурология : Теория и методы. М.: РУДН, 1997. 331 с.
5. Дортман С.Р. Обучение лингвокультурологической компетенции учащихся средних профессиональных образовательных учреждений : дис. ... канд. пед. наук. Пятигорск, 2012. 180 с.
6. Соколова С.В. Місце навчальних екскурсій у вивченні української мови як іноземної. Тека Kom. Pol.-Ukr. Związ. Kult. OL PAN, 2015, с. 60–64
URL: http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TZwiaz10/9_Sokolowa.pdf (дата звернення: 18.05.2019).
7. Телия В.Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов : от мировидения к миропониманию. *Славянское языкознание: докл. рос. делегации*. М., 1993. С. 309.
8. Харченкова И.В. Концепция формирования лингвокультурологической компетенции студентов языковых факультетов на материале креолизованных текстов при обучении немецкому языку. *Современные проблемы науки и образования*. 2013. № 6. URL: <http://www.science-education.ru/113-10867> (дата звернення: 06.05.2019).

REFERENCES

1. Bashurina D. I. Formirovanie lingvokulturologicheskoy kompetentsii inostrannykh studentov-filologov pri obuchenii russkim paremiyam [Formation of linguocultural competence of foreign philological students in teaching Russian proverbs]: dis. ... kand. ped. nauk. SPb., 2005. 242 p. [in Russian].
2. Bim-Bad B.M. Pedagogicheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Pedagogical encyclopedic dictionary]. M., 2002. 528 p. [in Russian].
3. Volkova N.P. Pedagogika : Navchalniy posibnik [Pedagogy: Primary School]. Vid. 2-ge, pererob., dop. K., Akademvidav, 2007. 616 p. [in Ukrainian]. – URL: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/library/volkova.pdf>. (data zvernennya: 02.06.2019.).
4. Vorobev V.V. Lingvokulturologiya [Linguoculturology] : Teoriya i metody. M.: RUDN, 1997. 331 p. [in Russian].
5. Dortman S.R. Obuchenie lingvokulturologicheskoy kompetentsii uchashihsya srednih professionalnykh obrazovatelnykh uchrezhdeniy [Training of linguocultural competence of students of secondary vocational educational institutions] : dis. ... kand. ped. nauk. Pyatigorsk, 2012. 180 p. [in Russian].
6. Sokolova S.V. Mistse navchalnih ekskursiy u vivchenni ukraïnskoyi movi yak inozemnoyi [Place of educational excursions in the study of the Ukrainian language as a foreign language]. Teka Kom. Pol.-Ukr. Zwiáz. Kult. OL PAN, 2015, pp. 60–64. [in Ukrainian]. URL: http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TZwiaz10/9_Sokolowa.pdf (data zvernennya: 18.05.2019.).
7. Teliya V.N. Kulturno-natsionalnye konnotatsii frazeologizmov : ot mirovideniya k miroponimaniyu [Cultural-national connotations of phraseologisms: from worldview to worldview]. Slavyanskoe yazyikoznanie: dokl. ros. delegatsii. M., 1993. 309 p. [in Russian].
8. Harchenkova I.V. Kontsepsiya formirovaniya lingvokulturologicheskoy kompetentsii studentov yazyikoviyh fakul'tetov na materiale kreolizovannykh tekstov pri obuchenii nemetskoyu yazyiku [Concept of formation of linguocultural competence of students of language faculties on the material of creolized texts while teaching German language]. Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. 2013. № 6 [in Russian]. URL: <http://www.science-education.ru/113-10867> (data zvernennya: 06.05.2019.).